

„Unele cărți trebuie scrise. Unele povești trebuie spuse. *Sfidarea Holocaustului* îți va accelera la maximum bătăile inimii. Îți va aduce lacrimi în ochi. Poveștile sale te vor inspira. Mesajul său te va schimba.”

Steve Chalke MBE, autorul cărții *The Lost Message of Paul*

„Marea majoritate a celor care au trăit sub stăpânirea nazistă fie au fost complici, fie au închis ochii la ce se întâmpla. Totuși, au fost și câțiva oameni care, cu mare risc pentru viețile lor, au făcut tot ce au putut ca să-i scape pe evrei de închisoare și de moarte. Ei oferă o mărturie crucială a faptului că Holocaustul nu a fost inevitabil. Oamenii au fost puși în fața unor alegeri. Tim Dowley face un lucru extraordinar prin relatarea poveștilor de viață a zece bărbați și femei curajoși, care au îndrăznit să se ridice împotriva cruzimii din vremea lor. Prezentate simplu și viu, aceste istorisiri ne inspiră și ne provoacă.”

Lord Richard Harries, autorul cărții *After the Evil: Christianity and Judaism in the shadow of the Holocaust*

Dr. Tim Dowley este istoric și a scris mai multe lucrări despre istoria bisericii și despre muzica creștină. Titlurile recente includ: *Christian Music: A Global History* [Muzica creștină: O istorie globală] (2018), *Atlas of Christian History* [Atlas de istorie creștină] (2016), *Atlas istoric al Reformei* (2015), *Johann Sebastian Bach* (2014) și *Introduction to the History of Christianity* [Introducere în istoria creștinismului] (2013). Dr. Dowley locuiește în Londra.

Tim Dowley

Sfidarea Holocaustului

10 creștini curajoși
care i-au ajutat pe evrei

Traducere de Dana Sisoeva

© Tim Dowley 2020

Toate drepturile rezervate.

Apărută în limba engleză, în anul 2020, cu titlul *Defying The Holocaust*.
Tradusă și tipărită cu permisiunea The Society for Promoting Christian
Knowledge, Londra, Marea Britanie.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin editurii Casa Cărții.

*Orice reproducere sau selecție de texte din această carte este permisă doar cu
aprobarea în scris a editurii Casa Cărții, Oradea.*

Sfidarea Holocaustului: zece creștini curajoși care i-au ajutat pe evrei

Tim Dowley

Copyright © 2020 Casa Cărții

OP 2, CP 30,

410670 Oradea

Tel./Fax: 0359 800 333; 0728 874 975; 0259 469 057

E-mail: info@ecasacartii.ro

www.ecasacartii.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României DOWLEY, TIM

**Sfidarea Holocaustului : zece creștini curajoși care
i-au ajutat pe evrei / Tim Dowley ; trad. de Dana Sisoeva.**

- Oradea : Casa Cărții, 2020

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-732-169-2

I. Sisoeva, Dana (trad.)

929

Traducerea: Dana Sisoeva

Editarea: Camelia Luncan

Tehnoredactarea: Vasile Gabrian

Coperta: Marius Bonce

Tiparul executat la Metropolis srl, str. Nicolae Jiga 31, Oradea

Tel./Fax: 0259 472 640

*Pentru Mariette Demuth, fostă Bonda (n. 23 mai 1934, Praga),
și Walter Demuth (n. 18 ianuarie 1932, Frankfurt pe Main)*

„Din fundul adâncului, Te chem, Doamne!
Doamne, ascultă-mi glasul!”

Psalmul 130:1, *De Profundis*

Cuprins

Prefață.....	9
Prolog	11
Introducere.....	17
Holocaustul nazist: o scurtă cronologie.....	27
1. O foarte neortodoxă călugăriță	37
2. Preoți fatali	61
3. Hotarele cerului	83
4. Fără refugiu	109
5. Quakerii și submarinele	127
6. Moașa permanentă	149
7. Călugărul pe bicicletă	163
8. Pimperlul de Vatican	177
9. Suedezi devotați.....	197
10. O misionară evazivă	213
Bibliografie.....	227
Index	229

Prefață

Este dificil, fără îndoială, să scrii despre Holocaust, datorită naturii sale întunecate; dar este de o importanță vitală. Nu degeaba Laurence Rees oferă, ca subtitlu al cărții sale, *The Nazis* [Naziștii]: „Un avertisment al istoriei”.¹ În relatarea unor istorisiri ca cele repovestite aici, uneori este greu să fii precis atunci când e vorba de ore, date, numere sau chiar nume. Pentru salvatori și deopotrivă pentru evadați, păstrarea unor înregistrări la zi ale activităților lor ar fi fost, desigur, o faptă extrem de periculoasă, dacă nu chiar nebunească: asemenea documente ar fi fost socotite aur curat de Gestapo și alți opresori. Pe lângă aceasta, oamenii care au acționat în această direcție au fost ei înșiși absorbiți și extenuați de munca lor, ceea ce a exclus orice altă activitate; păstrarea unor înregistrări sau scrierea unui jurnal nu numai că i-ar fi pus în pericol, dar le-ar fi și furat din timpul prețios și energia necesare îndeplinirii misiunii lor vitale.

În absența unor înregistrări detaliate, păstrate de cei implicați în misiunea de salvare, multe dintre aceste istorisiri depind în mare măsură de amintiri și relatări scrise sau adunate mai târziu, fie imediat după război, fie în decadele care au urmat. Descoperim uneori că amintirile sunt estompate și detaliile au fost contopite împreună. M-am bazat într-o mare măsură pe surse secundare, de forma unor cărți, articole și înregistrări digitale publicate, le-am comparat și analizat, încercând să aplic o

¹ BBC Books, Londra, 1997.

judecată echilibrată și dreaptă în procesul de repovestire a acestor fapte extraordinare. Am încercat, pe cât mi-a fost cu putință, să selectez sursele care mi-au părut a fi de cea mai mare încredere și am consultat pentru confirmare doi sau mai mulți martori, acolo unde lucrul acesta a fost posibil.

Relatările din cărțile publicate după război pot fi caracterizate uneori de o tendință neintenționată de a umfla cifrele celor salvați sau de a exagera rezultatele unui singur individ sau ale unui singur grup implicat în această operațiune. Am fost foarte precaut să evit romanțarea sau înflorirea unor povestiri care, prin natura lor, deja sunt singulare prin înălțimea și adâncimea experienței și a comportamentului uman pe care îl descriu, mânat de convingerea că e vorba de istorie, mai degrabă decât de hagiografie.

În ciuda tuturor eforturilor mele, probabil că au rămas erori neintenționate de includere și excludere a numerelor și a datelor: pot doar să îmi cer iertare în avans și să nădăjduiesc la indulgența cititorului. În cazul în care va exista o a doua ediție, sper că se vor putea face corecturile necesare.

În scrierea acestei cărți, am avut parte de ajutorul generos al mai multor oameni. Mulțumirile mele se îndreaptă în special spre: Ben Barkow și personalul Bibliotecii Wiener; Martina Voigt și personalul Centrului Memorial al Eroilor Tăcuți (*Gedenkstätte Stille Helden*), Berlin; Biblioteca Britanică și resursele sale aproape inepuizabile; Dr Rosamunde Codling, arhivist la Capela Surrey, Norwich; Jerry O'Grady, președintele Societății Memoriale O'Flaherty; Willie Watkins, pentru că mi-a fost un ghid răbdător în Berlin; Christopher Braun, pentru informațiile sale utile în studiul quakerilor; Biroul de înregistrare Norwich; Matthew Aitken, Colin Mitchell și Centrul Dunscore Heritage; și Daniel Guy, pentru lectura atentă și comentarii... Și, bineînțeles, familiei mele: dintre toate cărțile scrise de mine, în aceasta m-am adâncit cel mai mult. Dragostea și gratitudinea mea se îndreaptă spre ei toți acum, când ies din acest proces.

Tim Dowley

Dulwich, Londra

Prolog

„Cine salvează o viață salvează o lume întreagă.”

(Talmud Sanhedrin 37a)

În octombrie 1938, Germania nazistă obligă Cehoslovacia să predea teritoriul în care se vorbește limba germană, cunoscut ca Regiunea Sudeților, o acțiune infamă, catalogată de prim-ministrul britanic Neville Chamberlain ca fiind „o ceartă dintr-o țară îndepărtată, între oameni despre care nu știm nimic”. Aproape imediat devine clar că apetitul lui Hitler nu va fi satisfăcut de această victorie: în martie 1939, avea să finalizeze ceea ce el a numit „lichidarea” pașnică a Cehoslovaciei.

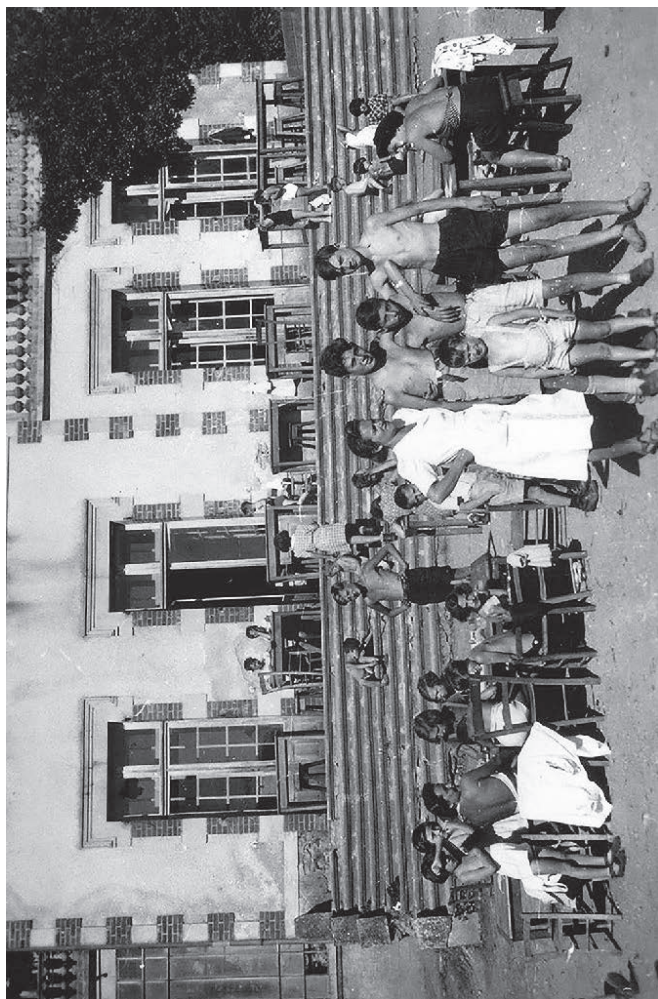
Pe 16 martie 1939, ziua de după ocuparea Pragăi de către germani, un iudeu numit Leo Bonda pleacă din Cehoslovacia și se îndreaptă spre Paris, lăsându-și în urmă soția, Liesl, și doi copii mici: Jean, de șapte ani, și Mariette, de patru ani. Liesl este arestată curând după aceea și ținută în închisoare vreme de cinci săptămâni, până când unchiul ei reușește să negocieze cu autoritățile germane eliberarea ei. Într-o noapte geroasă din luna ianuarie a anului 1940, Liesl și cei doi copii părăsesc Praga, conduși la tren de rudele lor, printre care este și unchiul copiilor, dramaturgul expresionist Paul Kornfeld (1889–1942), cel care va muri mai târziu în Holocaust.

Cei trei ajung mai întâi la Genova, în nordul Italiei, unde așteaptă trei luni în încercarea de a obține vizele necesare. Pleacă spre Paris în aprilie 1940, unde se reunesc cu Leo. Numai două săptămâni mai târziu, pe 14 iunie 1940, germanii ocupă „Orașul luminii” și familia trebuie să se mute din nou. Leo cumpără un camion și pornesc spre sud, în sectorul neocupat Vichy, din Franța, călătorind noaptea și dormind în timpul zilei. În cele din urmă, ajung la St-Romain-et-St-Clément, în Dordogne, un cătun mic de aproximativ douăzeci de case. Primarul îi încurajează pe vecinii săi să-i adăpostească pe refugiații evrei. Leo reușește să închirieze un apartament alcătuit dintr-un living, un dormitor și o bucătărie mică. Toți locuitorii satului știu că o familie de evrei sosise în mijlocul lor și, în cele din urmă, cineva îi denunță. Familia trebuie să se mute din nou, în mare grabă, de data aceasta în satul Sarran din Corrèze, unde Leo e nevoit să lucreze pământul.

În zorii zilei de 26 august 1942, are loc o operațiune majoră de căutare a evreilor, o *razie*: Jean și Mariette scapă ascunși într-un câmp de nap-porcesc, în vreme ce părinții lor se ascund într-o căpiță de fân. Familia reușește să supraviețuiască timp de zece zile în pădurea din apropiere, după care copiii sunt plasați ca refugiați la Château de Chabannes, o casă de copii evrei, condusă de OSE², o organizație evreiască ce salvează copiii din calea naziștilor. Alimentul lor de bază este linte, deși copiii mâncau până și cartofi cruzi, pe care îi scoteau de pe câmp. În acest timp, Liesl și Leo se mută de la o fermă la alta, rămânând oriunde găseau oameni dispuși să-i ajute.

Cu ajutorul Rezistenței și folosindu-se de documente de identitate false, pe 12 octombrie soții Bonda parcurg 40 de kilometri până în Grenoble, aproape de granița cu Elveția, ascunși sub mobila transportată în remorca unui camion. Un membru al Rezistenței îi duce la un hotel în care știe că nu li se va cere să fie înregistrați cu numele lor.

2 Oeuvre de secours aux enfants (Relief Work for Children).

Copii evrei la refugiu Chateau de Chabannes, Creuse, Franța,
din perioada războiului

Temându-se constant de o razie a naziștilor sau de colaborarea poliției franceze, dorm tot în alt pat în cele mai multe nopți, până când, în cele din urmă, o femeie le oferă spre închiriere o cameră, pentru o perioadă de trei luni. Prietenii din Rezistență le fac rost de cărți de identitate și cartele de alimente și-i avertizează atunci când un raid al poliției este iminent, deși Leo și Liesl rar se aventurează să iasă din casă.

Totul decurge relativ bine până în martie 1943, când Leo aude că Jean și Mariette se află în pericol, deoarece copiii și profesorii lor de la Chabannes urmează să fie deportați în est. Un asistent pleacă să-i aducă pe copii și găsește pentru familie un apartament într-un cartier mai sărac din Grenoble, unde reușesc să trăiască relativ neobservați, sub numele „Bour”. Își îngroapă actele de identitate care conțin numele lor adevărate, pentru a fi recuperate după eliberare.

Pe 15 august 1944, află printr-un anunț la radio că Aliații au ajuns în Provence. Un pastor local vine la ei și le aduce vestea că, de acum, germanii vor înceta lupta. În dimineața zilei de 22 august, în orașul plin de steaguri tricolore, familia Bonda privește Forțele Aliate mășăluind victorioase. Soldații aruncă ciocolată, dulciuri, țigări și gumă de mestecat copiilor care-i privesc. Micuța Mariette sărută cel puțin 20 de soldați.

Mariette crede că omul care i-a ajutat în Grenoble a fost André Girard-Clot (1897–1944), a cărui familie deținea un magazin de textile și lenjerie. El era membru al Bisericii Reformate din Grenoble, în care a lucrat îndeaproape, ca laic (în consiliul prezbiterial), cu pastorii Charles Westphal (1896–1972) și Jean Cook (1899–1973). Cook și Westphal ascundeau refugiați în biserica lor și încurajau familiile din acel loc să-i adăpostească pe fugarii evrei. Westphal condamnase fățiș guvernul antisemit din Vichy, îi ajutase pe evrei să scape în Elveția și intervenise la prefecură, poliție și mai târziu Gestapo, în efortul de a-i proteja pe evrei și pe alți fugari. De asemenea, contribuisese și la schimbarea atitudinii protestanților francezi față de evrei.

După război, el și soția sa, Denise, au fost incluși pe lista celor *Dreptți între popoare* de Yad Vashem.

André Girard-Clot fusese grav rănit în Primul Război Mondial și – la fel ca soția sa – aparținea unei vechi familii protestante. Se spune că acest cuplu a ajutat la salvarea a 32 de familii de evrei, ascunzându-i în magazinul sau casa lor, de la o zi la câteva săptămâni. Uneori, familia Girard-Clot îi ascundea pe oameni în depozitul lor de la primul etaj al magazinului sau în spatele unor materiale textile din salonul de prezentare. Magazinul se afla la colțul bulevardului Edouard-Rey din centrul localității Grenoble și avea intrări de pe două străzi diferite, care le oferea fugarilor posibilitatea să intre pe o ușă și să iasă neobservați pe o alta.

André a sprijinit, de asemenea, un grup de rezistență *maquis*, format din șase studenți la teologie din Montpellier, care și-au așezat tabăra pe dealurile din apropiere în vara anului 1943. La fiecare sfârșit de săptămână pleca spre tabără, purtând un rucsac plin cu mâncare și îmbrăcăminte, aducând la întoarcere scrisori pentru prietenii și rudele studenților. În cele din urmă, un informator îi conduce pe soldații germani în tabără; Girard-Clot este arestat când aceștia descoperă acolo adresa lui. Întemnițat de Gestapo în închisoarea Montluc din Lyon, este condamnat la moarte de infamul Klaus Barbie. Sentința lui Girard-Clot este ulterior comutată și, astfel, este deportat mai întâi la Compiègne și apoi în lagărul de concentrare de la Mauthausen, Austria, unde moare la infirmerie, pe 2 mai 1944.

Introducere

„În cele din urmă, este vorba despre memorie, despre originile, magnitudinea și, desigur, consecințele ei.”
(Elie Wiesel, *Noaptea*, 1960)

Cel puțin 11 milioane de oameni au murit în sistemul lagărelor de concentrare și exterminare și cel puțin patru milioane numai la Auschwitz/Birkenau. Naziștii au ucis aproximativ șase milioane de evrei și cel puțin alte cinci milioane de neevrei. Peste un milion de copii au fost uciși, născuți și nenăscuți. Lanțul cuprindea lagăre majore și lagăre filiale, care se întindeau ca niște plase de păianjen gigantice maligne peste Europa.

Este vital ca aceste cifre să fie înregistrate și dovedite. Dar numerele sunt atât de mari, încât poate fi dificil de pătruns semnificația lor devastatoare. În această carte, am făcut un pas înapoi și, mai degrabă decât să încerc o nouă analiză a întregului Holocaust¹, am selectat poveștile a zece creștini din diverse tradiții și denominațiuni bisericești și din diferite țări, care au acționat într-o multitudine de situații, cu rezultate variate. Nu am inclus poveștile unor grupuri mari de salvatori și

1 Lucrările de referință recente includ: Laurence Rees, *The Holocaust*, Penguin, Londra, 2017; David Cesarani, *Final Solution: The fate of the Jews 1933–49*, Pan, Londra, 2017; Nikolaus Wachsmann, *KL: A history of the Nazi concentration camps*, Little, Brown, Londra, 2015.

ajutoarele lor, cum ar fi eforturile extraordinare ale sătenilor din Le Chambon-sur-Lignon, Franța, sau ale preoților din Assisi, Italia. Și am ales să procedez în felul acesta, în parte, pentru că poveștile acestora au fost relatate detaliat și autorizat în altă parte, dar și pentru că amploarea și complexitatea acestor istorisiri ar face dificilă o rezumare adecvată, care să fie cuprinsă într-un singur capitol al acestei cărți relativ scurte².

Poetul englez William Blake ne atrage atenția: „Cel care face un bine altuia trebuie să-l facă sub forma faptelor particulare. Binele general este pledoaria spânzurătorului, a ipocritului și a lingușitorului”³. Istorisirile pe care le-am selectat reprezintă o parte neînsemnată din relatările a mii de indivizi, grupuri și organizații care au încercat să-i protejeze și să-i salveze pe evrei și nu numai de la Holocaust, dar sper să ilustreze diversitatea, ingeniozitatea, curajul și hotărârea câtorva mii de bărbați și femei implicați în această misiune.

Douăsprezece vagoane

Pentru a trece în revistă numeroasele ținte ale Holocaustului lui Hitler, un scriitor a ales cu mult folos imaginea unui tren cu douăsprezece vagoane, fiecare vagon reprezentând un grup diferit, selectat pentru oprimare și exterminare. Deși această imagine nu ne ajută să înțelegem numerele nespuse de mari implicate sau mărimea relativă a diferitelor grupuri, ea ne oferă o reprezentare grafică a categoriilor umane afectate:

² În ce privește Le Chambon-sur-Lignon, vezi, de exemplu, Philip Hallie, *Lest Innocent Blood Be Shed: The story of the village of Le Chambon and how goodness happened there*, Harper & Row, New York, 1994; Patrick Henry, *We Only Know Men*, Catholic University of America Press, Washington D.C., 2007; Caroline Moorehead, *Village of Secrets*, Chatto & Windus, Londra, 2014; Peter Grose, *A Good Place to Hide*, Nicholas Brealey, Londra, 2016. Pentru Assisi: Alexander Ramati, *The Assisi Underground: The priests who rescued Jews*, Stein and Day, New York, 1978.

³ *Jerusalem*, f. 55, ll. 48–53, 60–66, în *The Poetical Works*, 1908.

- În primul vagon sunt evreii, purtând Steaua galbenă a lui David. Cei mai mulți sunt selectați pentru exterminarea imediată, alții pentru muncă silnică forțată sau experimente medicale. Holocaustul era menit să-i elimine definitiv pe toți evreii.
- În al doilea vagon sunt membrii comunității de romi și sinti, purtând un triunghi maro, selectați pentru presupusele lor trăsături „non-ariene”. Ei sunt trimiși într-o tabără familială, unde vor aștepta până când camerele de gazare sunt pregătite pentru eradicarea lor.
- Din al treilea vagon coboară bărbații homosexuali. Ei sunt trimiși în lagărul de concentrare din Sachsenhausen, lângă Oranienburg, la nord de Berlin, sau la Buchenwald, lângă Weimar. Triunghiul roz pe care-l poartă arată că au încălcat paragraful 175 al Germaniei, implicându-se în relații sexuale, sărutându-se sau pur și simplu îmbrățișându-se cu alți bărbați. Unora li se va oferi oportunitatea de a se „îndrepta”, printr-un act sexual cu o femeie în bordelul lagărului. Cei mai mulți vor fi agresați, violați, chinuiți și uciși în bătaie.
- În al patrulea vagon se află clerul, preoții, călugărițele și laicii din multe tradiții creștine bisericești diferite, care au sfidat crezul nazist și s-au făcut „vinovați” de credință și decență. Ei poartă un triunghi purpuriu. Unii vor beneficia de un tratament relativ îngăduitor, alții vor fi uciși pe loc și alții puși să muncească până la moarte. Grupul îi include pe martorii lui Iehova, care au acordat prioritate Bibliei deasupra ideologiei celui de-al Treilea Reich⁴. Între

4 Martorii lui Iehova se consideră înrudiți spiritual cu evreii, ca popor al Vechiului Testament, și cred că Cristos a murit pentru păcatele omenirii, dar nu că vina evreilor are legătură cu crucificarea. În 1940, au întocmit un document, *Das Goldene Zeitalter*, în care au declarat: „Generația prezentă de evrei nu este în niciun fel responsabilă pentru ceea ce fariseii și alții au făcut cu 1900 de ani în urmă”. Martorii îl vedeau pe Hitler ca pe un lider demonic, ale cărui doctrine trebuiau contestate în apărarea elementelor creștine de bază.

1933 și 1945, 5911 din cei 6034 de martori ai lui Iehova din Germania nazistă au fost ridicați și trimiși în lagărele de concentrare. Unii au fost mai apoi eliberați.

- În vagonul cinci sunt prizonierii de război ruși, care au fost tratați cu o cruzime de neimaginat.
- În vagonul șase sunt oamenii pe care naziștii îi descriau ca fiind „sub-umani”: polonezii, slavii, slovaci, ucrainenii, lituanienii și rușii. Ei sunt condamnați la muncă silnică cu rații minime și, ca rezultat, cei mai mulți mor.
- Al șaptelea vagon conține prizonieri politici, cei mai mulți comuniști și socialiști, împreună cu luptătorii rezistenței, ridicați din întreaga Europă. Ei trebuie să poarte un triunghi roșu.
- În al optulea vagon sunt oamenii cu dizabilități, care vor fi uciși cu toții; trupurile lor vor fi dezgolate și scheletele analizate, craniile studiate de „oamenii de știință” naziști. Gemenii vor fi observați, testați și operați de dr. Mengele și personalul său.
- Din al nouălea vagon ies femeile și bărbații în vârstă, cei bolnavi, cei cu afecțiuni mentale și dizabilități fizice, cu cârje și scaune cu rotile. Toți sunt trimiși direct în camera de gaze.
- În al zecelea vagon se zăresc surzii, mușii și nevăzătorii.
- Din al unsprezecelea vagon coboară criminalii și câțiva nefericiți care au scos din sărite pe vreun nazist. Ei poartă un triunghi verde.
- În al doisprezecelea vagon, și cel final, sunt femeile însărcinate și copiii. În general, în momentul în care copilul se naște, atât mama, cât și copilul erau trimiși în camera de gaze.

Toți acești oameni au fost supuși unui tratament brutal, foametei, torturii, suprasolicitării și bolii. Naziștii s-au repezit asupra celor bătrâni, bolnavi, cu afecțiuni mentale, surzi, orbi și șchiopi, și aveau ca țință uciderea tuturor evreilor și a majorității țiganilor. Ei i-au clasificat ca fiind „sub-umani”, i-au persecutat

și i-au ucis pe: polonezi, ruși, slavi și prizonierii de război sovietici. I-au atacat pe toți cei priviți de ei ca fiind „ciudați”, inclusiv pe cei cu trăsături fizice atipice, gemeni, cocoșați și oameni cu cranii și schelete neobișnuite. I-au urmărit pe oponenții politici și au luptat împotriva celor care întâmpinau probleme de conștiință și erau considerați dizidenți creștini, martori ai lui Iehova, creștini ortodocși răsăriteni, luterani, catolici, preoți și pastori, bărbați homosexuali, luptători ai rezistenței, femei și copii.⁵

Naziștii dezvoltaseră o ideologie rasială toxică, una care combină ura și prejudecățile tradiționale creștine antievreiești cu antisemitismul rasial și eugenia pseudoștiințifică. Pe lângă acestea, Hitler credea că există două popoare pure rasial, arienii și evreii, iar între ele se dă o luptă existențială pentru supraviețuire. Prin aceleași teorii rasiale, slavii sunt catalogați ca fiind inferiori, „născuți sclavi”.

Heinrich Himmler devenise șeful *Schutzstaffel*, sau SS, la începutul anilor 1930, când aceasta era o echipă de gărzii de corp, și a lucrat la transformarea acesteia într-un grup de elită al adepților naziști. Când începe cel de-al Doilea Război Mondial, Himmler folosește trupele SS ca armă în această „luptă rasială de o severitate fără milă”, angajându-le în uciderile în masă în Polonia și Uniunea Sovietică. La celebra Conferință de la Wannsee, din 1942, trupelor SS le revenise rolul conducător în executarea „Soluției finale”, prin lagărele morții și echipele de exterminare.

Protectorii

Când naziștii încep să-i ucidă pe evreii europeni, milioane de neevrei din Europa trebuie să ia o hotărâre, fiecare în dreptul lui: îi va ajuta pe naziști, îi va ajuta pe evrei sau nu va face nimic? Un procent foarte mic opune rezistență și oferă ajutor. Marea majoritate nu face nimic. Peste 16 000 de salvatori au fost recunoscuți

⁵ Din Kennilyn Fuig, „Non-Jewish Victims in the Concentration Camps” în Michael Berenbaum, ed., *A Mosaic of Victims: Non-Jews persecuted and murdered by the Nazis*, New York University Press, New York, 1990, p. 176.

oficial de Yad Vashem în Ierusalim, totuși nimeni nu știe câți au fost de toți.

Numărul celor scăpați de Holocaust, trăind ilegal cu ajutorul și sprijinul neevreilor, este extrem de scăzut în comparație cu numărul celor deportați în lagărele de exterminare. De exemplu, în Berlin au fost oameni de alte naționalități care au fost gata să ajute și și-au riscat viețile pentru salvarea evreilor⁶, deși aceștia sunt foarte puțini în comparație cu cei care au rămas indiferenți, au închis ochii, au devenit complici prin denunțarea oamenilor la poliție sau au participat activ la Holocaust.

Adesea, s-a presupus în mod greșit că toți salvatorii au fost creștini. De fapt, unii au fost ateii sau agnostici, unii europeni din sud-est au fost musulmani, au fost și cazuri de evrei salvați de comuniștii dedicați. Unii salvatori aveau un prieten, coleg sau tovarăș de lucru evreu, pe care au dorit să-l ajute. Alții au fost motivați de patriotism sau de convingerile lor politice: de exemplu, danezii i-au ajutat pe evreii din țara lor, în parte ca un act de rezistență națională față de naziști. Mulți dintre salvatori au acționat dintr-un sentiment de dreptate sau ca răspuns direct la suferința semenilor lor.

Din mica majoritate a celor care au salvat evrei din rațiuni explicit creștine, unii au făcut acest lucru dintr-o înțelegere religioasă particulară al înrudirii cu aceștia, un fel de filosemitism creștin, aparent mai des întâlnit printre cei din tradițiile calviniste. Unii creștini i-au salvat pe evrei ca răspuns la învățătura Bibliei despre compasiune, dragoste și dreptate – de exemplu, pilda bunului samaritean sau porunca de a-L iubi pe Dumnezeu și a-i iubi pe semenii – aplicând aceste precepte la evenimentele contemporane înspăimântătoare. Unii lideri creștini au denunțat relele nazismului și politicile sale ucigașe, învățându-i pe alții că sunt o erezie și inspirându-i pe creștini să participe la operațiunile de eliberare. Majoritatea salvatorilor creștini au fost oameni deosebit de devotați.

⁶ Vezi capitolele 5 și 9.

E greșit să generalizăm, plecând de la un număr mic de bărbați și femei, ale căror istorii au fost selectate pentru această carte. Totuși, merită remarcat că mulți dintre salvatori erau necăsătoriți (unii pentru că făcuseră un legământ de celibat); că au fost și femei; și că, dincolo de faptele lor uimitoare de curaj și inițiativă proprie, cei mai mulți probabil că nu și-ar fi găsit un loc în istorie. Filosoful polonez Zygmunt Bauman (1925–2017) a subliniat acest lucru în felul următor: „Dacă nu ar fi fost Holocaustul, cei mai mulți dintre acești salvatori și-ar fi urmat drumurile lor particulare, unii implicați în fapte caritabile, alții ducând vieți simple, discrete. Ei erau eroi în stare latentă, și adesea nu se distingeau prin nimic de cei din jurul lor”⁷. Nechama Tec (1931–), ea însăși o supraviețuitoare a Holocaustului, a sugerat că mulți dintre salvatori nu au fost motivați atât de mult de altruism, cât de un grad neobișnuit de independență: „distincție și separare de mediul lor”. Aproape toți par a fi combinat tăria de caracter ieșită din comun cu o anumită rezistență și o exprimare plină de căldură a omeniei.

Toți oamenii ale căror povești sunt relatate în această carte au avut principii morale puternice și au trăit potrivit cu ceea ce au considerat a fi standardele creștine tradiționale, și aceasta probabil cu o conștiinciozitate mai mare decât a celor mai mulți. Și totuși, paradoxal, când s-au confruntat cu realitățile dure ale cruzimii și puterii naziste, s-au surprins pe ei înșiși de fapte contrare legilor pe care mai înainte le consideraseră bătute în cuie. De exemplu, o salvatoare daneză numită Marion Pritchard, fostă van Binsbergen, mărturisise că, până la sfârșitul războiului, a „ucis, furat, mințit, de toate. Am călcat fiecare din cele zece porunci, poate cu excepția primeia”⁸. Corrie ten Boom, a cărei poveste este relatată în capitolul 4, spunea cam același lucru. Cât despre motivul pentru care a oferit ajutor, Pritchard afirmă: „Nu m-am gândit la aceasta. Pur și simplu am acționat”. În mod

7 Zygmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust*, Polity Press, Cambridge, 1991, p. 5–7.

8 Malka Drucker și Gay Block, „Marion P. van Binsbergen Pritchard”, în *Rescuers: Portraits of moral courage in the Holocaust*, Holmes & Meier, New York, 1992, p. 36.

similar, părintele Bruno, a cărui poveste este relatată în capitolul 7, mărturisește: „Pur și simplu am făcut ce trebuia să fac”.

Olandezul creștin Joop Westerweel, cel care împreună cu „Grupul Westerweel” a reușit să scoată prin contrabandă între 200 și 300 de evrei din Belgia și Franța pentru a ajunge în țările neutre Elveția și Spania, și care a fost executat de naziști pe 11 august 1944, pledase pentru acțiune, în defavoarea dezbaterei, citând din Matei 10:37–39:

Cine iubește pe tată ori pe mamă mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine și cine iubește pe fiu ori pe fiică mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine. Cine nu-și ia crucea lui și nu vine după Mine nu este vrednic de Mine. Cine își va păstra viața o va pierde și cine își va pierde viața pentru Mine o va câștiga.

El și soția sa, Wilhelmina, își lăsaseră cei patru copii în plasament pentru a se angaja în misiunea de salvare.

În citirea acestor istorisiri, este important să păstrăm în minte numărul salvatorilor creștini. „Unii creștini au ales să stea în Holocaust alături de evreii suferinzi. Mult mai mulți creștini, totuși, au ales să stea tăcuți departe de flăcări, îmbrățișând douăzeci de secole de teologie anti-evreiască”⁹.

Cine sunt *dreptii*?

Situat în Ierusalim, Yad Vashem (termenul evreiesc pentru „monument și nume”) își primește denumirea din Isaia 56:5: „...le voi da în Casa Mea și înăuntrul zidurilor Mele un loc și un nume mai bun decât fii și fiice; le voi da un nume veșnic, care nu se va stinge”. Neevreii care și-au riscat sau și-au dat viața pentru a-i ajuta pe evrei în timpul Holocaustului au fost incluși în lista celor *Drepți între popoare*. În grădina celor *Drepți între popoare* a fost plantat câte un copac pentru fiecare dintre ei, simbolizând

⁹ Sidney G. Hall, *Christian Anti-Semitism and Paul's Theology*, Augsburg Fortress, Minneapolis, 1993.

înnoirea vieții, și lângă fiecare copac a fost așezată o placă ce are înscris numele persoanei desemnate – „Ei sunt ca un pom sădit lângă un izvor de apă, care își dă rodul la vremea lui și ale cărui frunze nu se vestejesc” (Psalmul 1:3). Numele acestor persoane apar, de asemenea, pe „Zidul de onoare”.

Mai puțin de 20 000 de nume apar pe lista autorizată de Yad Vashem. Criteriile stabilite de comisia Yad Vashem sunt explicite și simple: cei „drepti” trebuie să-și fi riscat viețile pentru a-i ajuta pe evreii amenințați de naziști și trebuie să fi făcut acest lucru fără să aștepte o compensație sau o răsplată. După standardele obișnuite, salvatorii nu au fost numai drepti, ci și eroi; ei au acționat dincolo de chemarea datoriei. Niciuna dintre principalele religii nu are ca *datorie* sacrificiul de sine, fapta eroică. În loc să ne întrebăm: „De ce nu au fost mai mulți binefăcători și salvatori?”, am putea la fel de bine să ne întrebăm: „Cum de sunt atât de mulți?”. Probabil că nu vom găsi niciodată o explicație adecvată a faptelor extraordinare de conștiință sau a curajului lor.¹⁰

În ultima analiză, ajutorarea evreilor în fața amenințării naziste a fost o faptă de excepție. Istoricul Christopher Browning scrie: „În definitiv, Holocaustul a avut loc pentru că, vorbind la modul concret, ființe umane individuale au ucis alte ființe umane într-un mare număr, pe o perioadă lungă de timp”. Faptele individuale de curaj, de exemplu cele ale lui Corrie ten Boom, ale lui Oskar Schindler, ale multor femei și bărbați polonezi curajoși care au ascuns evrei, și ale cetățenilor olandezi, care au fost dispuși să-i ascundă și să-i ajute pe concetățenii lor evrei, nu pot ascunde faptul că marea majoritate a optat pentru complicitatea cu genocidul nazist al evreilor, fie prin participare activă, fie prin indiferență, contribuind la succesul naziștilor în războiul lor împotriva evreilor.

10 Berel Land, „Undoing Certain Mischievous Questions about the Holocaust” în *Post Holocaust: Interpretation, misinterpretation and the claims of history*, Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis, 2005, p. 93–95.